

Dag van de Cultuureducatie 2008

Dinsdag 10 juni 2008, Muis Sacrum, Arnhem

Kunst en cultuur zijn ook voor de allerjongsten Een goudmijn voor kind en maatschappij

Er is een immens onontgonnen gebied als het gaat om het stimuleren van peuters en kleuters. Veel mensen denken dat het zinloos is hen in aanraking te brengen met kunst en cultuur, omdat ze er weinig van zullen begrijpen. Maar niets is minder waar. Kunst en cultuur kunnen een cruciale bijdrage leveren aan hun ontwikkeling.

'Aan het slot van de vorige Dag van de Cultuureducatie, nu een jaar geleden, reageerde de zaal schouderophalend toen ik het thema van vandaag vertelde', zei directeur Piet Hage-naars van Cultuurnetwerk Nederland. 'Men dacht dat jonge kinderen kunst en cultuur niet zouden begrijpen; bovendien zou er geen passend aanbod voor die groep bestaan.' De praktijk wees anders uit: bij elke speech en deelsessie vandaag was te horen hoeveel er mogelijk is met jonge kinderen en hoe vreemd het is dat het onderwijs daar tot nu toe zo weinig mee deed.

KINDBEELD VERANDEREN

Het effect van stimulatie met kunst en cultuur blijft niet beperkt tot een voorliefde voor handvaardigheid, werd duidelijk uit het verhaal van schrijver Luk Depondt. Er is een positief effect op talloze eigenschappen, zoals: zelfreflectie, sociale vaardigheden, motorische vaardigheden en abstract en logisch denken. Een goudmijn, zowel voor kinderen als voor de maatschappij, meent Depondt. Bovendien bereik je via cultuureducatie soms ook de kinderen die je met traditionele lesmethoden moeilijk kunt stimuleren.

Annemieke Huisingh maakte met de illustraties in haar verhaal duidelijk hoezeer kinderen met de Reggio Emilia-benadering gestimuleerd kunnen worden om zelf initiatief te nemen. En ze liet zien dat kinderen veel meer middelen hebben om zich te uiten dan alleen taal. Maar om kinderen op die manier te stimuleren, zei ze, is het wel belangrijk dat het kind-beeld in het Nederlandse onderwijs verandert. Veel mensen zien peuters en kleuters als

INHOUD

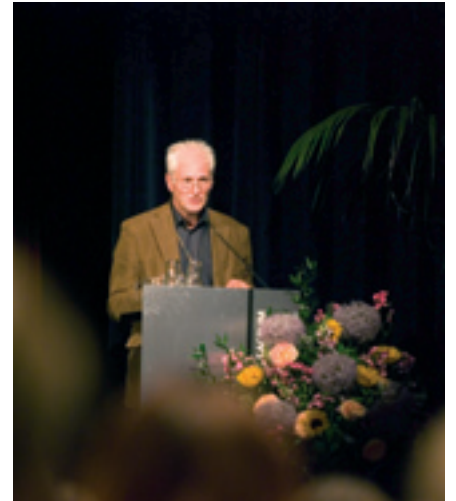
- 2 **LUK DEPOND**
Expressie via kunst zorgt voor zelfkennis
- 3 **ANNEMIEKE HUISINGH**
Kinderen zijn uitvinders en onderzoekers
- 5 **PIETER MOLS**
Kinderen zélf laten bouwen
- 6 **INTERVIEWS MET DEELNEMERS**
- 9 **OCHTENDSESSIE 1**
Speeluur in het museum
- 9 **OCHTENDSESSIE 2**
Een groeiende woordenschat
- 10 **OCHTENDSESSIE 3**
Een jeugd lang genieten van dans
- 11 **OCHTENDSESSIE 4**
Lezen komt tot leven
- 12 **OCHTENDSESSIE 5**
Ruimte voor associaties
- 12 **OCHTENDSESSIE 6**
Tjalling wil naar de maan
- 13 **OCHTENDSESSIE 7**
Het dekbed is gegroeid
- 13 **MIDDAGSESSIE 1**
Met een muis het museum door
- 14 **MIDDAGSESSIE 2**
Snurken als een beer
- 15 **MIDDAGSESSIE 3**
Ontdekkingstocht naar het verleden
- 15 **MIDDAGSESSIE 4**
Een show in het museum
- 16 **MIDDAGSESSIE 5**
De meest kritische doelgroep
- 17 **MIDDAGSESSIE 6**
De hoed vertelt een verhaal
- 18 **MIDDAGSESSIE 7**
Het geluk zit in de beentjes

passieve ontvangers, waar je feitenkennis in moet stoppen. Maar je kunt hen ook zien als onderzoekers met rijke theorieën, ideeën, en gevoelens.

ZELF AAN KENNIS BOUWEN

Het nomadisch ondernemen dat Pieter Mols bepleitte vanuit zijn ‘cultureel constructiebureau’ was van een abstracter niveau, maar sprak in de zaal duidelijk veel mensen aan. Vooral zijn oproep om kinderen de ouderwetse rommelige speelplek terug te geven in plaats van volledig verantwoord ingerichte speelplaatsen, kon op veel bijval rekenen. Maar ook zijn analyse dat kinderen effectiever leren wanneer ze kennis zelf construeren, blijkt in de praktijk veel docenten aan te spreken, vertelde Mols. Alleen vraagt dat wel een aanpassing van de lesprogramma’s.

Volgens Piet Hagens was het erg bemoedigend dat naast de afgevaardigden van een groot aantal culturele instellingen ook veel mensen uit het onderwijs aanwezig waren: zo’n zestig mensen uit basisonderwijs, ROC’s en pabo’s. ‘Samen met culturele instellingen en de overheid kunnen zij mooie dingen tot stand brengen.’

Piet Hagens: ‘Men dacht dat jonge kinderen kunst en cultuur niet zouden begrijpen.’

Luk Depondt: Muzisch werken: een goudmijn Expressie via kunst zorgt voor zelfkennis

Kinderen zijn zwanger van sterke impressies en die moeten ze kunnen uiten – op hun eigen manier, in hun eigen taal. Alleen via die eigen expressie komen alle indrukken en ervaringen echt naar buiten, bezwoer de Vlaamse schrijver Luk Depondt. ‘Kinderen moeten bezig zijn op de grenzen van hun kunnen.’

Het was de ochtend na Nederland-Italië en Depondt projecteerde in het groot ‘3-0’ op het witte doek voorin de zaal. Gejuich in het publiek. ‘Wie denkt er aan Roland Garros,

Nadal tegen Federer?’ Die wedstrijd, veel bekeken in België, eindigde een dag eerder ook in 3-0. Niemand in de zaal reageerde. ‘Hier begint het’, zei Depondt: ‘De waarneming is subjectief. Waarom kinderen dan via eenrichtingsverkeer opdringen wat ze moeten denken? Waarbij de docent alles netjes voorkauwt.’

‘Het gaat erom dat ze later kunnen oproepen wat ze hebben geleerd’

Luk Depondt, kinderboekenschrijver en medeoprichter van het Centrum voor Ervarengericht Onderwijs (CEGO) in Leuven, bouwde zijn verhaal op rond de stelling dat alle onderwijs voor peuters en kleuters draait om ‘beter grip krijgen op het “zelf”’: op hun attitudes, hun denken en hun gevoelens. De effecten van dat fundamentele leren zijn niet altijd gemakkelijk te benoemen’, aldus Depondt. ‘Het gaat erom dat ze later kunnen oproepen wat ze hebben geleerd.’

EIGEN TAAL ZOEKEN

Dat gebeurt volgens Depondt via de impressie-expressiecyclus: ‘Kunst kan een ingrijpende ervaring zijn voor jonge kinderen. Die sterke impressies drijven hen naar expressie, naar manieren om al die indrukken te verwerken. En pas dan, via die expressie, komen de opgedane ervaringen echt tot wasdom.’ Wij moeten hen prikkelen om hun eigen taal te zoeken, stelde Depondt, ‘of die nou verbaal, beeldend, muzikaal of bewegend is. Als die taal hen maar in staat stelt hun emoties en ideeën te symboliseren, te verbeelden.’

Via de kunst en de expressie kan het kind

De taalzwakke Elco maakte na een feest een tekening en begon vervolgens te praten over wat hij had getekend. Depondt: ‘Het beeldend werken gaf Elco “voeding” om te verwoorden.’

de wereld om zich heen én de innerlijke ervaringswereld beter begrijpen en beleven. Depondt noemde het voorbeeld van Elco, die nooit het woord nam in de groep. 'Een zeer taalzwak kind. Maar toen Elco na een feest werd gevraagd daar een tekening van te maken, ging hij meteen aan de slag. Vervolgens begon hij te praten over wat hij had getekend. Eindelijk zei hij iets en de andere kinderen begrepen wat hij bedoelde. Het beeldend werken gaf Elco "voeding" om te verwoorden.'

'Wij moeten hen prikken hun eigen taal te zoeken, of die nou verbaal, beeldend, muzikaal of bewegend is'

IDEEËNSTROOM STIMULEREN

— 'Kinderen zijn zwanger van sterke impressies maar expressie is niet het inkleuren van een tekening van een appel en een peer', ging Depondt verder. 'Kinderen hebben ruimte nodig om zich op hun eigen manier uit te drukken.' Het is van cruciaal belang dat volwassenen daarbij een aantal dingen stimuleren:

- waarneming: de details van bijvoorbeeld een schilderij, maar ook het gevoel dat het schilderij oproept,
- techniek: om zich goed te kunnen uitdrukken,
- originaliteit: door de ideeënstroom te stimuleren, door bijvoorbeeld een bal klei met de ogen dicht te laten maken en te laten beschrijven wat het is geworden, laten kijken en beschrijven hoe mensen dansen,
- zelfreflectie: via vragen naar aanpak, samenwerking, obstakels en eigenschappen van het werk.

BREDE ONTWIKKELING

— Als we kinderen op zo'n manier stimuleren, aldus Depondt, dan leidt dat tot een 'brede ontwikkeling': een ontwikkeling die de fijne en grove motoriek bevordert, de taalvaardigheid, het begrip van de fysieke en maatschappelijke wereld en het abstracte denken. Maar die ook leidt tot betere sociale vaardigheden en die de onafhankelijkheid en het zelfvertrouwen van kinderen vergroot.' Een goudmijn, aldus Depondt. Maar dan is echte betrokkenheid wel heel belangrijk, besloot hij. Want kinderen stellen zich niet altijd open. Soms beperken ze zich, omdat ze niet genoeg zijn gestimuleerd om zich uit te drukken. Er is dus een

'fijnbesnaarde begeleiding' nodig, eentje die aanvoelt hoe individuele kinderen te prikkelen zijn. 'Want om tot die brede ontwikkeling te komen moeten kinderen bezig zijn op de grenzen van hun kunnen. En die grenzen liggen voor alle kinderen anders. Want vergeet nooit dat "3-0" ook kan betekenen: Roland Garros.'

Luk Depondt: 'Alle onderwijs voor peuters en kleuters draait om beter grip krijgen op het "zelf".'

Annemieke Huisingh: De betekenis van de Reggio Emilia-benadering voor kunsteducatie Kinderen zijn uitvinders en onderzoekers

We moeten kinderen anders zien, niet als mensen die uitleg en begeleiding behoeven, maar als uitvinders en onderzoekers met eigen hypothesen. Dat is de kern van de Italiaanse Reggio Emilia-benadering. 'Ze staan soms wel tien minuten over een kunstwerk te praten.'

'Fundamenteel voor de Reggio Emilia-benadering is het kindbeeld dat eraan ten grondslag ligt', aldus Annemieke Huisingh. Zij onderzoekt de eigenschappen van deze onderwijsmethode en adviseert daarnaast

Annemieke Huisingh: 'Kinderen hebben volgens deze benadering wel honderd talen tot hun beschikking.'

onder meer OCW op het gebied van cultuureducatie.

'Reggio Emilia is een stadje in Noord-Italië waar een groep moeders in 1948 besloot dat zoiets verschrikkelijks als de Tweede Wereldoorlog nooit meer mocht plaatsvinden. En hoe dat beter te doen dan de kinderen op een andere manier op te voeden?' Volgens Huisingh is het hier heersende kindbeeld dat peuters en kleuters een heleboel zaken nog niet kunnen begrijpen en dat ze voortdurend begeleiding nodig hebben. 'Dan zie je kinderen als mensjes

met een leeg hoofd dat helemaal door ons volwassenen gevuld moet worden. Maar in Reggio Emilia hebben ze die beperkte zienswijze helemaal overboord gegooid.'

HERSENGEBIEDEN STIMULEREN

Huisingh: 'Je kunt een kind ook zien als rijk en begiftigd, als een kind dat onderzoeker en uitvinder is, vervuld van hypothesen, theorieën, ideeën, gedachten en gevoelens. Niet gekenmerkt door zijn behoeften en noden, maar door zijn rechten. Een persoon die eropuit is zich uit te drukken en te communiceren met zijn leeftijdgenoten, volwassenen en zijn omgeving. Niet een kind met een hoofd dat wij met onze kennis moeten vullen, maar een kind wiens hoofd wij moeten vormen.'

Op vier foto's liet Huisingh Laura zien, een peuter die een boek met foto's van horloges voor zich heeft liggen, en dan, wanneer ze een echt horloge aan haar oor krijgt, in het boek gaat luisteren of de horloges op

ELKAAR BRIEVEN STUREN

'Cruciaal in de pedagogiek van de Reggio Emilia-benadering is communicatie en luisteren', aldus Huisingh. 'Als een kind uit school komt met een verhaal en je luistert als ouder alleen maar, dus zónder iets te zeggen, zelfs dan al blijkt dat de gedachtegang van kinderen te stimuleren.'

We stimuleren de communicatie van de kinderen op drie manieren, ging ze verder. Door ze onderling te laten communiceren (op de scholen in Reggio Emilia hebben kinderen allemaal een postvakje, waardoor ze berichten aan elkaar kunnen sturen), door ze met volwassenen te laten communiceren en door ze met de omgeving te laten communiceren. 'Kinderen hebben volgens deze benadering wel honderd talen tot hun beschikking – via beeld, geluid, beweging of metaforen', aldus Huisingh. 'Bij die expressie kunnen kunst en kunstenaars een grote rol spelen.'

manier kunnen kinderen zelf verbanden gaan leggen tussen expressievormen.'

Huisingh illustreerde verder haar eigen project 'Toeval gezocht', waarin kinderen gingen juttten: objecten op het strand of rondom de school verzamelen. Bij het uitstellen kwam dan weer de allerindividueelste expressie van de kinderen naar voren: als vanzelf gebruikten ze de voorwerpen om iets uit te drukken.

'Cruciaal in de pedagogiek van de Reggio Emilia-benadering is communicatie en luisteren'

'Het onderzoek van de kinderen is steeds het uitgangspunt in dit project', stelde Huisingh. 'Wat we doen is altijd gebaseerd op wat de kinderen aandragen. Op een bepaalde school vonden de kinderen een heleboel molshopen en gingen ze zich identificeren

Na het horen van een echt horloge ging Laura onderzoeken of ook de plaatjes van horloges een tikkend geluid maken.

de plaatjes ook een tikkend geluid maken. Huisingh: 'Laura heeft een hypothese gevormd en gaat op onderzoek uit.' Fysiologisch onderzoek ondersteunt de voordelen van deze benadering. Uit recent hersenonderzoek blijkt volgens Huisingh dat nieuwsgierigheid en inspiratie een groot aantal hersengebieden stimuleren.

TOEVAL GEZOCHT

Ze liet een project zien in Amsterdam waarbij kinderen met een viool aan de slag mochten. Geen noten leren dus, maar experimenteren met geluid. En vervolgens mochten ze tekenen wat ze hadden gehoord. Die tekeningen werden dan weer door musici in muziek omgezet. 'Op die

met de mollen: ze gingen donkere brillen dragen en zich voorstellen hoe het is om blind te zijn. En in het Stedelijk Museum hebben we rondleiders gevraagd zo weinig mogelijk te zeggen en te noteren hoe kinderen zich uit zichzelf gedragen. En dan zie je dat ze soms wel tien minuten bij een kunstwerk blijven staan en er met elkaar over praten.'

Pieter Mols: Dialoog tussen twee werelden

Kinderen zélf laten bouwen

‘Erfgoed gaat niet over het verleden maar over het nu!’ En: ‘We moeten de wereld voor kinderen weer gevaarlijk maken.’ Pieter Mols had genoeg prikkelende stellingen voor een complete discussiemarathon. Cruciaal in zijn betoog was dat onderwijs en cultuur elkaar niet goed begrijpen.

Cultureel ondernemer Pieter Mols liet een paar foto's zien uit de 'Bored Couples'-serie van de Britse fotograaf Martin Parr. 'Mensen in een restaurant die elkaar niets te vertellen hebben, of misschien alles al hebben gezegd. Dat laatste kan ook. Maar voor de discussie gaan we uit van het eerste', begon Mols. Want zo'n foto van twee mensen die zwijgend langs elkaar heen kijken is volgens hem een perfecte verbeelding van de verhouding tussen onderwijs en cultuur. Daarbij is het belangrijk te bedenken dat onze wereld sterk is veranderd. Vroeger waren we gewend de wereld in te delen in goed-slecht en zwart-wit, aldus Mols. 'Een eenvoudig, lineair wereldbeeld volstond.' Maar onze wereld is ingewikkelder geworden en een kader om beter naar die werkelijkheid te kijken, is volgens hem te vinden bij de Franse filosoof Gilles Deleuze. De wereld is een kluwen van volledig door elkaar lopende verhoudingen en verbanden geworden. En, belangrijk, betekenissen moeten steeds opnieuw worden geconstrueerd. Om dat allemaal goed te begrijpen en dat ook aan onze kinderen over te dragen, moeten we in cultuur en educatie het 'nomadisch leven en denken' invoeren, vindt Mols. 'Daarin moeten we de wereld niet ter sprake brengen maar tot spreken brengen.'

‘Kunstenaars zijn niet bezig met een schilderij in een museum, maar met het ontdekken van nieuwe werelden’

Ter illustratie toonde hij een kaart van Noord-Brabant, vol met lokale culturele iconen, waarlangs mensen zelf een route konden uitstippelen. Met andere woorden: we kunnen een gebied verkennen volgens uit steen gehouwen VVV-routes, of we kunnen ieder onze eigen route kiezen: het nomadisch ondernemen.

KENNIS VAN BINNEN LATEN KOMEN

Mols: 'Meneer Cultuur denkt dat onderwijs een docent achter in de klas is met rij aan rij keurige bankjes en nette leerlingen. Mevrouw Educatie denkt dat cultuur Rudi Fuchs is voor een schilderij met gehoorzame leerlingen die netjes naar zijn monologen luisteren. Maar als je docenten vraagt wat educatie is, en kunstenaars vraagt wat cultuur is, dan komen er heel andere beelden naar voren.'

‘Wat is er buiten school? Een gesteriliseerde, overbeveiligde kinderspeelplaats. Laat de wereld voor kleuters weer gevaarlijk worden’

Wat blijkt? 'Docenten voelen veel voor wat "constructivisme" is gaan heten: leerlingen wel een handreiking doen maar vooral kennis van binnen laten komen, kennis door hen zelf laten construeren. Kunstenaars op hun beurt zijn niet bezig met een schilderij in een museum, maar met het ontdekken van nieuwe werelden.'

Juist deze docenten en kunstenaars zouden onderwijs en kunst bij elkaar moeten brengen. 'Juist zij moeten kinderen uitdagen hun eigen verhaal te construeren. Ook als het over erfgoed gaat. Want dat moet niet iets uit het verleden zijn, erfgoed gaat over het nu!'

Pieter Mols: 'Voor het eerst in hun leven ontdekken ze dat er zoiets als een "ik" bestaat. Dat "ik" en de verhouding van het "ik" tot de wereld, die willen ze ontdekken'

VERBODEN VOOR WIPKIPPEN

'Dit alles heeft een heleboel met peuters en kleuters te maken', aldus Mols. 'Laten we ons realiseren wat zij aan het doen zijn: voor het eerst in hun leven ontdekken ze dat er zoiets als een "ik" bestaat. Dat "ik" en de verhouding van het "ik" tot de wereld, die willen ze ontdekken. Maar waar laten we ze dat doen? In een gebouw, tussen vier muren.'

'Ik zou zeggen: onderzoek nou eens voor de kleuters hoe dat anders kan, hoe ze dat buiten school kunnen doen. En dan niet op de manier zoals we dat tot nu toe hebben gedaan. Want wat is er buiten school? Een gesteriliseerde, overbeveiligde kinderspeelplaats. Met wipkippen die honderd procent veilig en goedgekeurd zijn, met zachte rubberen tegels eronder. Laten we kinderen dat verlaten terreintje teruggeven waar ze zelf kunnen bouwen wat ze willen. Vroeger bouwden we daar hutten. Om maar iets te noemen. Een verlaten terreintje, verboden voor wipkippen. Laat de wereld voor die kleuters weer "gevaarlijk" worden.'

Interviews met deelnemers

PEUTERS VINDEN EIGEN TAAL

— **Stephanie Colenberg, adviseur programmamanagement Algemene Bestuursdienst:**

‘In de deelsessie *Beeldbeschouwing en kleuters* kregen we zojuist een korte animatie van een heel boos meisje te zien. Veel mensen dachten dat je zoiets niet aan peuters moet laten zien, maar het blijkt dat tweejarigen juist erg enthousiast op de film reageerden. Dat maakt een dag als deze interessant: het discussiëren over hoe we kinderen het best kunnen benaderen. Verder verbaasde het me om te horen hoe peuters al hun eigen taal vinden en op een eigen manier vaardigheden ontwikkelen. Dat hoeft dus niet per se een taal van woorden te zijn. Wat Luk Depondt het fundamenteel leren noemde, kun je je hele leven door gebruiken. Dat geldt ook voor ons, hoe je je eigen taal en vaardigheden in je werk kunt toepassen.’

FRISSE KIJK GEKREGEN

— **Ruth Kleijnen, educatief medewerker Kasteel Hoensbroek:**

‘Ik heb bij de deelsessie *Erfgoed en taalontwikkeling* veel tips en werkwijzen gehoord waar ik mee aan de slag kan. Hoe we peuters en kleuters de ruimte kunnen geven, waar we precies op moeten letten bij het opzetten van een rondleiding. Kasteel Hoensbroek is een museum dat drie tijdperiodes beslaat van de dertiende tot en met de achttiende eeuw. Voor het onderwijs wordt op dit moment gewerkt aan een nieuw aanbod. Vanuit het kleuteronderwijs is ook belangstelling getoond. Vandaar dat ik enthousiast was over het thema van deze dag. Kleuters zijn een uitdaging. We zien vandaag ook dat het een specifieke doelgroep is, die een aparte benadering behoeft. Dit bleek uit ochtendsessie 2, over erfgoed en taalontwikkeling. Wie ook een intrigerende stelling lanceerde, was Pieter Mols. Hij reikte aan dat kleuters de ruimte nodig hebben om zelf te ontdekken. Geef kleuters het verlaten speelreintje terug, geen voorgekauwde producten. Laat ruimte om te ontdekken. Dat sprak mij erg aan. Ik heb een frisse kijk op een aantal zaken gekregen vandaag. Heel inspirerend.’

LAAT ZE MAAR ONTDEKKEN

— **Jan Wietse Fokkema, hoofd project en programmering ICO Centrum voor Kunst & Cultuur, Assen:**

‘Wat me net in de deelsessie *Dansen voor of met kleuters* duidelijk werd is dat er twee dingen moeten gebeuren: het kind moet centraal staan en tegelijkertijd moet je als kunstenaar-docent je artistieke kwijt kunnen in wat je brengt. En als projectaanjager moet ik die balans in de gaten houden. Met het kind centraal bedoel ik dat de lessen heel goed moeten aansluiten bij de belevingswereld en de ontwikkeling van peuters en kleuters. Je moet ze geen notenboek in hun handen duwen, zoals vroeger gebeurde, maar gewoon achter een drumstel zetten en twee stokken geven. Laat ze maar ontdekken. En de vraag naar activiteiten is er. Ik organiseerde afgelopen jaar een pilot voor kinderen van de basisschool, samen met een buitenschoolse opvang. Wat bleek? Er kwamen vooral kleuters op af. Hoog tijd dus dat wij docenten ons leren verplaatsen in die kinderen.’

BENIEUWD WAT ONDERWIJS VINDT

—
Annette de Wit, maritiem historicus Marinemuseum, Den Helder:

‘Wij richten ons vooral op groep 7 en 8 en zelfs op de middelbare school. Maar we willen één van onze drie museumschepen inrichten voor rondleidingen voor kleuters. Ik heb twee deelsessies gekozen – *Museumbezoek met peuters of kleuters* en *Vroeger en nu* – die voor mij iets te dicht bij de praktische voorbeelden bleven. Ik verwachtte als historicus misschien een wat algemener verhaal over hoe je kinderen het museum in krijgt. En ik miste een reflectie van mensen uit het onderwijs op de voorstellen die instellingen doen. In mijn ervaring heeft dat onderwijs juist vaak kritiek op nieuwe ideeën, en ik ben dus erg benieuwd hoe scholen en leerkrachten reageren op het verhaal van Pieter Mols over nomadisch ondernemerschap en zijn voorstel om de wereld weer “gevaarlijk” te maken voor kinderen.’

DIT GAAT NAVOLGING KRIJGEN

—
Luciëne Ooijman, beleidsmedewerker cultuur gemeente Leeuwarden:

‘Het is een gemiste kans om kinderen pas na de kleutertijd met kunst en cultuur te confronteren. Als je bedenkt dat vrijwel ons hele cultuurbeleid zich op oudere kinderen richt, dan is zo’n dag als deze erg belangrijk. Dit gaat navolging krijgen. Ik zou graag een structuur zien waaruit scholen of instellingen zelf projecten kunnen kiezen die ze peuters en kleuters kunnen aanbieden. Net als bij het Kunstmenu voor het basisonderwijs. Ik was net bij een deelsessie waarin precies werd verteld hoe je kinderen moet benaderen, hoe je ze naar foto’s kunt laten kijken: bijvoorbeeld door te vragen hoe een beeld op hen overkomt, of door ze te laten naspelen wat ze zien. Dat kan zelfs op zo’n jonge leeftijd al een heel rijke ervaring zijn. Je hoeft echt niet te kunnen praten om cultuur te ondergaan.’

WE MOETEN NIET BETUTTELEN

—
Sofie Vermeiren, stafmedewerker bemiddeling, afdeling publiekswerking MuHKA, Antwerpen:

‘Ik vond de fortune-cookies met stellingen die werden uitgedeeld een erg goed idee. Die brachten echt gesprekken tussen mensen op gang. Ik kom hier om ervaringen uit te wisselen. Ik had al wel eens gehoord van de Reggio Emilia-benadering, waarover Annemieke Huisingsh vertelde, maar nu heb ik heel mooie praktijkvoorbeelden gezien. Verder kwam vandaag vooral naar voren dat we peuters en kleuters niet moeten betuttelen. En dat we ze ruimte moeten geven om op een eigen onbevangen manier te reageren op beelden. En het viel me ook op dat er misschien een verschil in benadering bestaat tussen het MuHKA en sommige Nederlandse instellingen. Binnen ons museum werkt iedereen samen, ook wanneer we dingen voor verschillende leeftijdsgroepen organiseren. Hier gebeurt dat geloof ik nogal eens gescheiden.’

CULTUUR IN DE KINDERSCHOENEN

— **Wiek Janssen, cultuurcoördinator basisschool De Klingenberg, Venlo-Blerick:**

‘Ik kom hier om ideeën op te doen. Het is me duidelijk dat er veel meer mogelijk is dan ik eerst dacht. Zoals wat Luk Depondt in de eerste keynote-speech vertelde: dat we uit moeten gaan van de nieuwsgierigheid van de kinderen zelf. Tot voor kort richtten wij cultuurprojecten vooral op oudere kinderen. Maar we hebben ook peuterspeelzalen inspanning; daarom hebben we besloten ook jonge kinderen erbij te betrekken. Het probleem is alleen: je werkt lokaal en je bent gebonden aan de mogelijkheden die je daar hebt. Toch heb ik ideeën opgedaan en handreikingen gekregen waar ik echt wat mee kan. Heel stimulerend. Cultuur voor jonge kinderen staat pas in de kinderschoenen.’

PRAKTISCHE INSTEELK ERG GOED

— **Margreet Schipper, educatief medewerker Afrika Museum, Berg en Dal:**

‘Doordat ik hier vorig jaar samen met Edu-Art een lezing gaf, leerde ik de Dag van de Cultuureducatie goed kennen. Daarom wilde ik er deze keer graag heen. Bovendien bedachten we toevallig het afgelopen jaar in het Afrika Museum dat we meer voor peuters en kleuters wilden doen. Maar hoe? En toen bleek dat precies het thema van deze dag te worden. Dat kwam dus heel mooi uit. Vooral de praktische insteek van deze dag vind ik erg goed. Dat geldt voor de keynote-speeches maar ook voor de deelsessies. “Dieren”, kreeg ik net als suggestie in de deelsessie. Jonge kinderen kun je met het thema dieren gemakkelijk bereiken. Had ik ook kunnen bedenken, maar voilà, een erg goed idee. Dat ga ik gebruiken.’

EEN LEVEND DECOR

— **Leendert van Veldhuizen, artistiek leider theatergroep Stout:**

‘Ik zag in de deelsessie *Vlieg naar de maan* net een interactieve voorstelling. Maar ging het daar om oprechte participatie van kinderen of is het toch weer dat oude vernachelende Jan Klaassen-effect, waarbij de spelers alle antwoorden voorkauwen? Bij Stout zoeken we oprechte antwoorden van kinderen. Ze hoeven geen Chagall te schilderen, als ze maar wel echt zélf schilderen. Laatst hebben we alle zogenaamde interactiviteit uit een voorstelling gegoooid. We gaan nu met twee vormgevers een decor bouwen op basis van open vragen die we aan kinderen stellen. “Noem eens een enge plek. Een bos? Hoe ziet een eng bos eruit? Wat voor soort bomen?” Dat zijn open vragen. Of het werkt weten we nog niet. Maar het is hoe dan ook een opréchte dialoog. Als je niet naar ze luistert, zijn kinderen niet meer dan een levend decor.’

Deelsessies

OCHTENDSESSIE 1

Museumbezoek met peuters of kleuters Speeluur in het museum

Veel musea openen tegenwoordig hun deuren ook voor de allerjongsten. Vanaf een jaar of drie zijn kinderen welkom op speeluurtjes en andere activiteiten.

Peuters hebben nog geen besef van kunst, vertelde Karen de Moor, medewerker educatie en publieksbegeleiding bij Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. 'In hun enthousiasme gaan ze soms aan een schilderij hangen.' Daarom heeft het museum eerst een pilot gedaan van het project 'Kunstluiers', dat uiteindelijk zeer succesvol bleek. Uit de pilot bleek onder meer dat kinderen van twee echt te jong zijn. 'Er is een groot verschil met een driejarige', aldus De Moor, 'omdat kinderen van die leeftijd vaak al in een groepsproces zitten en meer naar buiten gericht zijn.'

De duur van de activiteit werd teruggebracht, van een uur tot drie kwartier. En het programmaonderdeel knutselen, bedoeld om kinderen hun ervaringen te laten verwerken, verdween ook uit de opzet.

Kijken en ervaren in de zaal werkte veel beter. Daarbij staan herkenbare thema's centraal: kleur, geluid, beweging, vorm en dieren. De peuters gaan in het museum op zoek naar iets wat bij deze thema's hoort: een kleur, een geluid, een vorm, een dier.

Ook zijn er kijk-, voel-, luister- en beweegspelletjes. Alle zintuigen komen aan bod.

'Het project sluit aan bij de belevingswereld van kinderen', zei De Moor. 'De afwisseling, het benoemen van wat de kinderen zien, de herhaling en het verwijzen naar vorige lessen, dat draagt allemaal bij aan het succes.'

KANTJIL ZOEKEN

Het Tropenmuseum in Amsterdam merkte een paar jaar geleden dat er behoefte was aan projecten voor kinderen onder de zes jaar, vertelde educatief medewerker Gundy van Dijk. Daarop startte het museum met het ontwikkelen van een aantal activiteiten gekoppeld aan een tentoonstelling die toen te zien was: Urban Islam.

Er kwamen diverse niet-begeleide activiteiten, zoals een schaduwspel dat kinderen konden naspelen, een puzzel waarmee kinderen geometrische patronen konden maken, en een caleidoscoop om naar het eigen geometrische werk te kijken. Grootste succes was de blokkendoos, die ook leuk was voor de oudere broertjes en zusjes die meekwamen.

Daarnaast waren er begeleide activiteiten: patronen knippen, boekjes met een route langs de collectie en de zogenaamde Kantjil-boekjes. Kantjil, een Indonesisch dwergheertje, komt sindsdien ook in andere educatieve projecten voor. Het dier duikt op verschillende plekken op. Zodra ouders met hun kinderen Kantjil hebben gevonden, kunnen zij daar een activiteit doen.

Het project was een groot succes. Veel ouders kwamen diverse malen terug met hun kinderen. Er waren verwijzingen naar de tentoonstelling een verdieping hoger, waar ook geometrische patronen en islamitische bouwwerken te zien waren. Ouders konden hun bezoek daar vervolgen.

'In hun enthousiasme gaan kleuters soms aan een schilderij hangen'

OCHTENDSESSIE 2

Erfgoed en taalontwikkeling Een groeiende woordenschat

Musea en erfgoedinstellingen kunnen helpen bij het ontwikkelen van een woordenschat. 'Wij sturen leerkrachten vooraf een lijst met woorden die we gebruiken tijdens het bezoek.'

Kleuters zijn nog niet bekend met 'vroeger', vertelde educatief beleidsmedewerker Elvire Jansen van het Amsterdams Historisch Museum (AHM). Toch heeft het AHM wel educatieve projecten voor deze doelgroep.

Het belangrijkste, vindt ze, is dat je het profiel van kleuters als uitgangspunt neemt. Zo hebben kleuters een kleine leefwereld, ze kennen het begrip museum nog niet, gedragen zich direct en expressief, hebben

een korte spanningsboog en leren actief, door al hun zintuigen te gebruiken. Daarnaast hebben ze behoefte aan herhaling, zijn ze geïnteresseerd in geheimzinnige, spannende dingen en leven ze zich sterk in. Ze hebben bovendien behoefte aan succeservaringen. Er is ook een valkuil: 'Kleuters reageren altijd enthousiast, ook als ze iets niet helemaal begrijpen.'

'Je geeft het onbekende museum een herkenningspunt, waardoor het een veiligere omgeving wordt'

Voor het project *Stadse Beesten* bedacht Jansen een truc om een groep kinderen bij elkaar te houden: de beestenslang, een slang met handvatten in de vorm van beestjes. 'Bij een ander project hebben we dit principe ook toegepast, maar dan in de vorm van een muizenstaart. Kleuters vinden het geweldig om achter de muis aan te lopen en zijn staart vast te houden. Je geeft het onbekende museum een herkenningspunt, waardoor het een veiligere omgeving wordt.' Ook de voorbereiding is daarbij belang-

rijk. 'Door de kleuters op school een dvd te laten zien met de hoofdrolspeler van een project, bijvoorbeeld de muis, maak je ze al bekend met het typetje dat hen in het museum ontvangt.' Scholen kunnen zelfs

Kleuterprogramma Oma's Tijd in het Amsterdams Historisch Museum

helpen met het voorbereiden van de juiste woordenschat. 'Een kind moet een woord gemiddeld negentig keer horen voordat hij het heeft begrepen', vertelde Jansen. 'Daarom sturen we leerkrachten vooraf een lijst met woorden die we gebruiken tijdens het museumbezoek.'

Bij het maken van kleuteraanbod moet een museum volgens haar een flinke stap

terug zetten. 'Je moet je aanbod beperken. Het is beter om een paar onderwerpen te herhalen, waardoor kleuters het begrijpen, dan dat je hen overrompelt.' Ook praktische zaken zorgen ervoor dat je het aanbod moet beperken. 'Als je één kind aan een oude koffiemolen laat draaien, willen ze allemaal. Kinderen hebben nu eenmaal behoefte aan succeservaringen.'

BROOD EN PANNENKOEKEN

Aansluiten bij onderwerpen die ze kennen, dat is ook wat Tineke de Danschutter van *VerbeeldVerleden* doet. 'Alle kinderen eten brood en pannenkoeken. Dat wordt gemaakt van meel, en meel komt uit de molen.' Daarom deed zij een project met de molen van Hoogeveen.

Kleuters gingen op bezoek bij de molen, ze praatten erover en maakten zelf een boek. Bij het project hoort ook een werkboek voor thuis, waarmee de taalontwikkeling wordt gestimuleerd. 'In Hoogeveen wonen namelijk veel taalzwakke kinderen', aldus De Danschutter.

Richard de Wal van de bibliotheek in Hoogeveen ziet erfgoed als motor voor taalontwikkeling. 'Je merkt het gewoon aan de gesprekken met kinderen. Ze gebruiken de nieuwe woorden die ze hebben geleerd.'

OCHTENDSESSIE 3

Dansen voor of met kleuters

Een jeugd lang genieten van dans

Dans stimuleert muzikaliteit, creativiteit en improvisatievermogen – en het is heel primair. Daardoor is het een uitstekend middel om kinderen op jonge leeftijd mee aan te spreken.

De 'Murphs' zijn kleine wezens die 'serieus stout' zijn. Ze wonen bovenin een huis, vanwaar ze met hun afstandsbediening de macht hebben over de spullen van de grote mensen.

Deze wezens, die met een panty over hun hoofd grappige bewegingen maken op ritmische muziek, spelen de hoofdrol in de

voorstelling 'Murph!' van het Rotterdamse gezelschap Meekers. Medewerker educatie Esther Klinkers toonde een videofragment van deze voorstelling voor 4+, gemaakt door Arthur Rosenfeld. Daarin was onder meer te zien hoe ingenieus het decor in elkaar zit: een huis van vier etages, met luikjes, deuren en een trap, dat door middel van wisselende lichtprojectie steeds van aanzien verandert. De voorstelling bevat ook tekstregels, bedoeld als herkenning voor de kinderen. En er is een educatief programma, bestaande uit een lesbrieven en een dvd, waarmee de leerkracht de voorstelling

kan voorbereiden en nabespreken.

Klinkers toonde ook een fragment van de dvd '5 minuten voor aanvang'. Daarop was te zien wat er allemaal gebeurt op een speeldag, tot aan het moment dat de deuren opengaan en het publiek binnestroomt.

KLEUTERS DANSEN

Bij *Introdans* Educatie dansen de kleuters zelf. 'Spelenderwijs leren zij de grondbeginselen van dans', vertelde artistiek manager Adriaan Luteijn.

Op een videofragment was het meest

recente project te zien, 'Beeldschoon', dat als thema beeldende kunst heeft. Daarin krijgen kleuters een choreografie aangeleerd waarin zij een denkbeeldig schilderdoek bewerken. Een deel van de choreografie staat vast, in een ander deel mogen de kleuters zelf improviseren. Na afloop is er een gezamenlijke presentatie, waarin verschillende groepen hun voorstelling aan elkaar en aan de ouders laten zien.

Naast dergelijke educatieve projecten, waarmee Introdans jaarlijks meer dan duizend kleuters bereikt, verzorgt het Arnhemse gezelschap ook voorstellingen voor kinderen en jongeren. Dit gebeurt door Introdans ensemble voor de jeugd. De basis bestaat

uit beroemde choreografieën, die eventueel worden bewerkt voor jongere kijkers.

De educatieve dansprojecten zijn opgebouwd rondom de kerndoelen van het

primair onderwijs en vormen daarmee de basis voor een doorgaande leerlijn. Zo kunnen leerlingen een jeugd lang genieten van danskunst.

OCHTENDSESSIE 4

Lezen verrijkt

Lezen komt tot leven

Voorlezen blijkt niet zo bevorderlijk voor de woordenschat als vaak gedacht. Een alternatief is het 'levende' prentenboek of het gebruik van attributen.

In 2004 heeft de Universiteit Leiden onderzoek gedaan naar 'levende' prentenboeken, vertelde Marijke Bos van Stichting Lezen. De onderzoekers wilden achterhalen wat de betekenis is van nieuwe media voor de woordenschat van jonge kinderen. Wat bleek? Peuters breiden hun woordenschat nauwelijks uit tijdens normale voorleessessies, maar 'levende' prentenboeken (via de computer in beeld gebrachte prentenboeken) werken juist heel goed.

'Het voordeel is dat levende prentenboe-

ken steeds opnieuw bekeken en beluisterd kunnen worden', aldus Bos. Vooral door de herhaling blijken jonge kinderen vijf à zes nieuwe woorden per dag te leren, in plaats van twee of drie.

Er bestaan ook interactieve levende prentenboeken. Tijdens het verhaal krijgen de kinderen dan vragen voorgelegd, die ze direct kunnen beantwoorden. De kinderen zien het als een spel, en ook de wat oudere kinderen blijven op deze manier betrokken bij een verhaal. Na afloop willen ze vaak het echte boek lezen.

LEZEN MET ATTRIBUTEN

CODA in Apeldoorn (de combinatie van een bibliotheek, een archief en een museum)

heeft een leesmethode met attributen ontwikkeld. 'De attributen zorgen voor associaties, en ze geven de context en het onderwerp van een verhaal aan', vertelde Rianne Ramakers van CODA.

CODA's Slingertouw, zoals de methode heet, is tot stand gekomen in samenwerking met een consultatiebureau. Het doel is het voorkomen of wegnemen van taalachterstand en het bijdragen aan lees- en schrijfvaardigheden.

Het is een doorgaande leeslijn, en daarom heeft CODA gebruik gemaakt van dezelfde schrijvers en illustratoren. Dat houdt het voor kinderen herkenbaar en aantrekkelijk. Daarnaast heeft men gekozen voor poëzie, waardoor er tevens sprake is van een literaire ontwikkeling. Kinderen worden zich bewust van de creatieve kant van taal.

CODA's Slingertouw is ook beschikbaar voor andere bibliotheken.

'De attributen zorgen voor associaties en geven de context van een verhaal aan'

OCHTENDSESSIE 5

Educatief materiaal voor peuters Ruimte voor associaties

Kinderen hebben behoefte aan houvast, maar ze moeten ook de vrijheid hebben om zelf op ontdekking uit te gaan. Dat geldt voor allerlei activiteiten.

Iets wat je kunt voelen, concreet maar ook ruimte latend voor associaties – daar gaat het om bij activiteiten voor de allerkleinsten, vindt Inge Roozen van SLO, Nationaal Expertisecentrum voor Leerplanontwikkeling. Ze demonstreerde dat aan de hand van een speelgoedkonijn.

Samen met haar collega Christiane Nieuwmeijer pleitte ze ervoor dat peuterleidsters concrete informatie krijgen over de ontwikkeling van peuters. Zo valt bijvoorbeeld op dat peuters niet vaak met elkaar dansen; ze dansen voor zichzelf, egocentrisch als ze zijn in deze fase. Maar je kunt ze wel begrijpen als hoog en laag laten ervaren.

Zingen is ook goed, vonden ze. Het is vaak vooral bedoeld om de dag te structureren: een liedje als de dag begint, liedjes voor en na de boterham. Maar dat zingen ook bij-

draagt aan taalontwikkeling, daarover is bij de leidster vaak weinig bekend.

TUSSEN HET DECOR

Choreografe Goele Van Dijck van Nat Gras ontwikkelde twee dansvoorstellingen voor peuters. Het zijn associatieve voorstellingen, die na afloop organisch overgaan in een bezoek aan een sensorische speelplaats, waar ook de dansers, de technicus en de juffen zijn.

‘Ik vertrek vanuit de artistieke’, vertelde Van Dijck. ‘Vanuit abstractie in thema en vormgeving maak ik een associatieve voorstelling.’ Zo gebruikt Van Dijck in de voorstelling ‘Schaapwel’, die ‘s middags te zien was, een tonnetje met een schaapsvacht eromheen. Als dat tonnetje rolt, komt er geblaat uit. Kinderen ontdekken dat soort dingen zelf.

Van Dijck is zelf ooit begonnen als kleuterleidster en gaf daarom tips als: creëer een veilige omgeving, maak sfeer, gebruik een afscheiding of zet de kinderen tussen

decorstukken. Haar favoriete plek om op te treden is het theater. Dan begint het avontuur voor de peuters al op de heenweg in de bus en zijn de faciliteiten beter: geen stenen vloer om op te dansen bijvoorbeeld.

‘Vanuit abstractie in thema en vormgeving maak ik een associatieve voorstelling’

OCHTENDSESSIE 6

Vlieg naar de maan Tjalling wil naar de maan

Wanneer is een voorstelling geschikt voor kleuters? ‘Vlieg naar de maan’ van Tjalling en Kees bleek ruimschoots aan alle criteria te voldoen.

Tjalling wil graag naar de maan vliegen, maar Kees wordt moe van al dat gedoe. Niks blijkt te werken. Samen met de kinderen verzinnen ze nieuwe methodes om op de maan te komen.

Voorafgaand aan de voorstelling vertelde Jeroen Jesse van ‘Uit de kunst’, een impresariaat voor kunsteducatie, wat een voorstelling geschikt maakt voor kleuters. Daarbij legde hij de nadruk op de verbinding tus-

sen de voorstelling en de kleuters. ‘Een verbinding kan bijvoorbeeld tot stand komen wanneer er aandacht is voor participatie

met de kleuters en voor hun belevingswereld. Zorg ook dat een voorstelling niet te lang duurt, maximaal 45 minuten.’

Tjalling en Kees scoren op alle punten goed. Hun voorstellingen doen vrolijk en kleurig aan, zijn muzikaal en verrassend om naar te kijken. De rare kwibus Tjalling contrasteert goed met de slimme Kees. Kees is dan ook altijd in de buurt om Tjalling te helpen, die niet veel snapt.

Het tweetal verbond diverse grappige liedjes aan elkaar, onder meer een liedje over de malle poes met de naam Appelmoes en een vogeltje Piep dat nog moet leren fluiten.

OCHTENDSESSIE 7

Beeldbeschouwing en kleuters Het dekbed is gegroeid

Onderwijs is vaak nog gestoeld op een literaire traditie, terwijl de beeldcultuur steeds dominanter wordt. Hoe nemen kleuters beelden waar? En hoe kun je ze helpen bij het interpreteren ervan?

In eerdere onderzoeken naar beeldperceptie bij kleuters lag de nadruk op de waardering die zij hadden voor foto's, vertelde Dineke Kolen-van Loon. 'Er werd nauwelijks onderscheid gemaakt tussen waarneming en interpretatie.' Bij die waardering hebben jonge kinderen dan alleen oog voor het onderwerp: de foto is mooi omdat er een auto op staat en ik houd van auto's. Dat is de transparante blik. Bij een duale blik daarentegen is er oog voor het onderwerp én voor afbeeldingspecifieke kenmerken. Kolen-van Loon, onderzoeker bij het Instituut voor beleidsonderzoek en -advies (IVA)

in Tilburg, presenteerde haar onderzoek 'Zijn steeltje valt flauw, de esthetische ontwikkeling van jonge kinderen toegepast op fotografie'. Daarmee won zij in 2007 de UvT-prijs voor de beste masterthesis.

Voor dit onderzoek legde ze steeds twee verschillende foto's voor aan kinderen, waarbij het onderwerp op de foto gelijk was. Bijvoorbeeld een dekbed, gefotografeerd van dichtbij en veraf. Een driejarig jongetje concludeerde: 'Deze is klein en die is groot.' Op de vraag hoe dat komt zei hij: 'Het dekbed is gegroeid.'

Een vijfjarige bleek iets beter in het interpreteren van beelden. Hij zag het verschil tussen twee foto's van een bloem, gefotografeerd vanuit een andere hoek, en benoemde dat als: 'Hier zie je het zwarte binnen en hier niet.' Hoe zou dat kunnen? 'Omdat die ziek is.' 'Wat is ziek? De bloem?' 'Ja.' 'Wat is dan ziek aan de bloem?' 'Zijn steeltje valt flauw.'

Een zevenjarige kon ook een verschil in focus verklaren. 'Hier is het verkeerd gegaan', zei ze als eerste. En daarna: 'Misschien is er verkeerd gedrukt of te snel.'

Leeftijd blijkt dus een belangrijke invloed te hebben op de mate waarin kinderen beelden interpreteren. Visuele ervaring daarentegen, de ervaring die een kind heeft opgedaan doordat het al eerder met fotografie is bezig geweest, heeft volgens Kolen-van Loon geen effect.

BEGELEIDEN BIJ INTERPRETATIE

INGEBEELD is een methode om kinderen van verschillende leeftijden te begeleiden bij het interpreteren van beelden. Wim Mees, praktijklector aan de lerarenopleiding van de XIOS Hogeschool Limburg (België), liet als eerste het animatiefilmpje 'Sientje' zien. Daarin krijgt de hoofdpersoon een enorme driftbui, waarin ze niets in haar omgeving spaart. 'Kun je dit aan peuters en kleuters laten zien?', vroeg Mees. De meeste deelnemers vonden van wel. In een volgend filmpje, 'Smaakmakers', toonde hij hoe een groep kleuters naar 'Sientje' kijkt.

De methode van INGEBEELD bestaat uit vier stappen, legde Mees uit. Allereerst de kinderen observeren, kijken hoe ze reageren. Dan praten over de eerste indrukken, en vervolgens ze de gelegenheid geven de indrukken te verwerken: bijvoorbeeld met een muziekinstrument of met poppen.

De vierde stap, en daarin is deze methode uniek, brengt kinderen in contact met de mediabouwstenen. 'Je kunt kinderen gerust een echte camera in handen geven', aldus Mees. 'Volwassenen durven dit vaak niet, maar met een echte camera zijn ze heel voorzichtig.'

'Je kunt kinderen gerust een echte camera in handen geven'

MIDDAGSESSIE 1

Prikkelende kunst Met een muis het museum door

Aansluiten bij de belevingswereld van kleuters hoeft niet zo moeilijk te zijn. Vaak helpt het om te werken met zintuiglijke ervaringen, zoals voelen, ruiken en snuffelen of ze hun hoofd door een schilderij laten steken.

Maurits de muis woont in een schatkist, in de kelder van het Mauritshuis. Daar zoeken kinderen van groep 1 hem op. Zodra zijn schatkist opengaat, vertelt Maurits de kinderen over zijn vrienden: de dieren die staan afgebeeld op de vele schilderijen in het museum. Daarna gaan ze samen op

pad om de dieren te zoeken. Daarbij mogen de kinderen niet alleen kijken, ze voelen ook aan vachten, luisteren naar geluiden van dieren en speuren naar details op drie topstukken uit de vaste collectie van het Mauritshuis.

'Bij projecten voor kleuters moet je bre-

der kijken dan kunst', vertelde educatief medewerker Pia Westgren, die het project 'Mauritsmuis' ontwikkelde. 'Je kunt ook de natuur en de maatschappij als uitgangspunt nemen.' Daarnaast zijn volgens haar allerlei praktische voorwaarden van belang. Zo moet je zorgen voor de juiste sfeer en een afwisseling in werkvormen.

Bij Mauritsmuis gaf Westgren de voorkeur aan het museum als omgeving voor de kleuters. Wel is er een lesmap verkrijgbaar met een voorbereidende les. Daarin zitten onder meer dia's, platen en liedjes.

KUNSTDOUCHE

Ook MuseumgoudA speelt in op de zintuigen van kinderen, vertelde educator Ruth

Hortsmanshoff, en wel door middel van een 'kunstdouche'. Kinderen van vier tot zes jaar verkennen het museum en de kunst die daar te zien is door middel van zie-, hoor-, ruik- en voelopdrachten. Zo leren ze de kunst goed kennen, is de ervaring van Hortsmanshoff.

Na afloop van de twee presentaties gingen de deelnemers zelf aan de slag, in groepjes van vijf. Ze kregen plaatjes van een aantal schilderijen uitgereikt en de opdracht om per afbeelding een gerichte opdracht voor kleuters te verzinnen. Uit de vele resultaten kwam duidelijk naar voren dat iedereen de nadruk legde op het vermogen van kleuters om zelf beeldaspecten uit een schilderij te halen of creatief aan de slag te gaan.

'Bij projecten voor kleuters moet je breder kijken dan kunst'

MIDDAGSESSIE 2

Verhalen vertellen

Snurken als een beer

Luisteren naar verhalen en ze zelf vertellen – als je peuters goed begeleidt, blijken ze al veel te kunnen. De truc is meestal om een verbinding te maken met afbeeldingen of met de fysieke werkelijkheid.

Peuters vinden het moeilijk om geconcentreerd te luisteren naar een verhaal, merkte Mieke Aalderink, die naast haar werk in een bibliotheek ook verhalenverteller is, op scholen en in buurthuizen. Daarom legde ze op een gegeven moment het boek maar aan de kant. Ze ging samen met de kinderen het verhaal beleven. Ging het over de maan, dan zochten ze samen naar een lichtpuntje. Kwam er een slapende beer in het verhaal voor, dan ging zij met de peuters liggen snurken op de grond. 'Peuters leven zich op die manier helemaal in', aldus Aalderink.

Ze ontdekte ook dat simpele decorstukken konden helpen om de aandacht te richten. Daarom zet ze vaak een hoed op tijdens het vertellen. Of ze gebruikt een kikkertje, als er een kikker in het verhaal voorkomt. Kleuters kunnen die kikker nadoen – het geluid en de sprongen – maar Aalderink vraagt ze ook hoe een kikker voelt.

'Kinderen zijn helemaal vrij om hun eigen verhaal te vertellen'

AARDBEI OP HET DAK

Tijl Bossuyt heeft een methode om kleuters te helpen bij het vertellen van een verhaal. In die methode, 'Kom op Verhaal', krijgen de kinderen afbeeldingen te zien, bijvoorbeeld van een fauteuil. De vraag is dan wat kinderen daarbij denken. In welk huis staat de fauteuil bijvoorbeeld?

Bossuyt, die coördinator is van de Antwerpse kunsteducatie-instelling De Veerman, benadrukte dat het verhaal zo weinig mogelijk wordt ingevuld. 'Kinderen zijn helemaal vrij om hun eigen verhaal te vertellen.'

De leerkracht kan de kinderen helpen door tekeningen te maken van de dingen die zij aandragen. Zo worden de oorspronkelijke afbeeldingen uitgebreid met nieuwe elementen, waarna het geheel in de klas komt te hangen. 'Groot tekentalent is daarvoor niet nodig', aldus Bossuyt, 'het is voldoende om wat eenvoudige details toe te voegen.'

Bij het gebruiken van de methode bleek dat kinderen een verhaal vaak een geweldige wending geven. De leerkracht kan dan de afbeelding van een onweerswolk tonen, ten teken dat het verhaal een wending moet krijgen. Herhalen de kinderen zichzelf, dan pakt hij het plaatje van een papegaai. Het signaal voor het inbrengen van wat meer fantasie en onverwachte wendingen, als een verhaal te logisch verloopt, is een afbeelding van een kasteel, met een boom en een aardbei op het dak.

MIDDAGSESSIE 3

Vroeger en nu Ontdekkingstocht naar het verleden

In diverse musea maken kleuters kennis met het verleden, meestal aan de hand van speurtochten en andere opdrachten.

Museum Het Valkhof in Nijmegen bezit tal van historische voorwerpen, onder meer uit de Romeinse tijd. Om de belangstelling hiervoor aan te wakkeren krijgen kinderen moderne voorwerpen in de hand gedrukt. Daarmee gaan ze op zoek naar het historische equivalent van bijvoorbeeld een kam of een schaar. Volgens educator Odette Straten is het resultaat van de zoektocht dat jonge bezoekers de overeenkomsten met nieuwe dingen ontdekken.

‘Ze willen het liefst álle kleuterkarren besturen, in de Wildebus spelen én drie speurtochten doen’

‘Ga je dan niet voorbij aan het feit dat er zoiets bestaat als een Romeinse tijd?’, vroeg een van de aanwezige leerkrachten. ‘Veel van onze jongste bezoekers komen later terug in het museum’, antwoordde Straten. ‘Dan besteden we meer aandacht

aan de Romeinse geschiedenis.’ Sowieso vond ze ‘vroeger’ een heel breed begrip voor kleuters. ‘Gisteren is al vroeger, en opa’s en oma’s zijn héél oud. Dan zijn de Romeinen wel erg ver weg.’

KLEINE COUREURS

Floor Scholte presenteerde de producten die zij ontwikkelde voor het Museum Volkenkunde in Leiden: de Wildebus, de Kleuterkarren en de speurtochten. In de Wildebus kunnen kleuters hun fantasie de vrije loop laten en doen alsof ze op reis zijn. De kleuterkarren voeren de kinderen als kleine coureurs door het museum en via een touchscreen kunnen ze een spel

doen waarin objecten uit de vitrine voorbij komen. Daarnaast zijn er ook nog drie speurtochten gemaakt. ‘Onze ervaring is dat kleuters het liefst alle kleuterkarren een keer willen besturen, in de Wildebus willen spelen én daarna nog eens drie speurtochten willen doen’, vertelde Scholte. ‘En ze komen graag terug. Kleuters zijn onze trouwste bezoekers.’

Voor leerlingen uit groep 3 heeft het museum een ander project, vertelde Scholtes collega Esther van Zutphen. Daarin krijgen leerlingen de opdracht om te helpen bij het openen van een schat: een dichtgeknoopte doek uit Peru, waarin de schat is verborgen. Om de knoop los te krijgen moeten de kinderen drie opdrachten uitvoeren: een dans doen, een liedje zingen en iets zoeken in de collectie.

Van Zutphen liet zien welke uitleg de kinderen te zien krijgen. De zaal reageerde meteen: ‘Maar dat taalgebruik is veel te abstract! Dat snappen kinderen toch niet? Ze weten niet wie of wat Peru is en wat een conservator is.’ Volgens Van Zutphen waren die details niet zo belangrijk: ‘Als ze maar snappen dat ze drie dingen moeten doen om de schat te openen. En dat snappen ze altijd.’

MIDDAGSESSIE 4

Musea en theatrale vormen Een show in het museum

Theatrale vormen bieden volop mogelijkheden om kleuters te boeien. ‘Theater slaat een brug en heeft een gidsfunctie. Kleuters leren meer in een museum als ze het beleven.’

Het Limburgs Museum in Venlo is een echt familie- en onderwijsmuseum. Bijna de helft van alle bezoekers is jonger dan achttien jaar, vertelde educatief medewerker

Annelies Kuijpers. Daar zitten ook veel kleuters bij; in iedere zaal is speciaal voor deze groep een ‘doe-hoek’ ingericht. Daarnaast is er een museumles, ‘Verkleed met Pieke’, voor de kinderen van groep 1 tot en met 3. ‘Kijk’, zei Kuijpers, en ze liep naar Pieke, een vogel die voorin de zaal onder een doek verborgen zat. ‘Wat is dat? Het is Pieke! Hij slaapt... hij slaapt met z’n ogen open en z’n bril op!’

Zo begint de museumles, vertelde ze. Samen met Pieke de Museumvogel gaan de kinderen aan de slag met de Limburgse klederdracht van de afgelopen tweehonderd jaar. Pieke vertelt hen over zes personages in verschillende klederdracht, waaronder een schutterskoningin en een boerenmeisje. De kinderen mogen zich verkleed als de zes figuren. Dan gaan zij in groepjes, onder begeleiding van ouders,

opdrachten maken in het museum.

‘Er is gekozen voor poppenspel, omdat dit past bij kleuters’, lichte Kuijpers toe. ‘Het boeit kinderen. Het is erg belangrijk dat de verhaallijn van het poppenspel eenvoudig is én dat er interactie is met de kleuters.’

‘De spanningsboog bij kleuters is kort. Daarom hebben we een show waarbij we beeldende kunst afwisselen met theater en liedjes’

VERDWAALDE POSTBODE

Ook het Museum Jan Cunen in Oss heeft veel succes met educatie voor het primair onderwijs – zoveel zelfs dat het beleid onlangs moest worden herzien. Sinds een paar jaar bezoeken leerlingen niet meer ieder jaar het museum, maar twee keer tijdens hun periode in het primair onderwijs en twee keer tijdens het voortgezet onderwijs.

Voor de jongste bezoekers is ‘De Museumshow’ in het leven geroepen. Het doel hiervan is kinderen op een interactieve manier te laten kennis maken met het instituut museum. ‘De spanningsboog bij kleuters is kort’, aldus educatief medewerker Aafke de Bruijn. ‘Daarom hebben we een show waarbij we de beeldende kunst afwisselen met theater, muziek en liedjes.’

In eerste instantie werd de Museumshow op scholen uitgevoerd. Beeldend kunstenaar en muzikant Ibo Bakker kwam dan als ‘verdwaalde postbode’ op scholen terecht, waar hij zijn postpakket vol kunst samen met de kleuters uitpakte. Nadeel was evenwel dat de kinderen niet fysiek in aanraking kwamen met het museum; daarom verhuisde de show in 2004 naar het museum.

MIDDAGSESSIE 5

Waar houd je rekening mee?

De meest kritische doelgroep

Jonge kinderen reageren zo primair dat je bij theater- of museumbezoek echt moet zorgen dat je ze boeit. Een korte spanningsboog dus, en bij voorkeur iets in de ochtend, als ‘de kwaliteit van de peuter’ optimaal is.

Jonge kinderen zijn een kritisch publiek, vertelde Peter Lanting van Bureau Vanaf 2. ‘Als je het niet goed doet, zul je het weten ook: ze lopen gewoon weg.’ Lanting heeft veel ervaring met de doelgroep. Zijn bedrijf is gespecialiseerd in het ontwikkelen en presenteren van muziek- en theaterproducties voor peuters, en werd tien jaar geleden opgericht omdat er zo weinig aanbod was voor deze groep.

Leeftijd bepaalt in sterke mate wat kinderen aankunnen, vindt hij. Er zijn verschillen

tussen peuters en kleuters, en zelfs tussen peuters van twee en drie. ‘De driejarigen zijn verbaler, ze hebben meer interactie met voorwerpen en mensen. Bij peuters lopen fantasie en werkelijkheid door elkaar en ze zijn het middelpunt van hun eigen wereld. Kleuters hebben meer besef van de werkelijkheid en meer verstandhouding met de mensen om hen heen.’

De afgelopen jaren is Lanting actief geweest op reizende festivals, waar de subsidiegever bepaalde dat er veel publiek moest zijn. Maar hij wil terug naar de kleinschaligheid: dertig tot veertig kinderen in een voorstelling van hooguit een halfuur, bij voorkeur in de ochtend, als ‘de kwaliteit van de peuter’ beter is. Na twaalfen worden de kinderen slaperig.

Zijn favoriete locatie: een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal. ‘Dan zijn er geen ouders bij. Zijn er wel ouders, laat de kinderen dan vooraan zitten, op een kleed. Zet de ouders achteraan, op stoelen.’

KWARTIER IN EEN KRING

Museumbezoek heeft een andere dynamiek, maar vaak zijn de richtlijnen voor de omgang met jonge kinderen hetzelfde. ‘Houd het kort’, is het advies van Paula Roos, docent beeldende vorming en cultuureducatie aan de pabo van de Educa-

tieve Hogeschool van Amsterdam, waar zij een minor cultuureducatie ontwikkelde. ‘De spanningsboog van een klein kind is vijf tot zeven minuten lang. Als je iets in een kring doet, is een kwartier gebruikelijk, soms een halfuur.’

‘Laat de kinderen vooraan zitten, op een kleed. Zet de ouders achteraan, op stoelen’

Roos adviseerde verder altijd op ooghoogte te communiceren en de hoeveelheid indrukken minimaal te houden. ‘Geef bij een schilderij bijvoorbeeld informatie over het gebruik van dunne en dikke verf, en laat het verschil zien tussen een schilderij en een beeld. Stel “kleine” vragen, maar verwacht geen “grote” antwoorden.’

Complexe zaken hoeft je volgens haar niet altijd te versimpelen. ‘Bied aan, geef ruimte aan associaties, en houd het veilig, in alle opzichten.’

MIDDAGSESSIE 6

Opa's Hoed

De hoed vertelt een verhaal

Opa's Hoed is een muziektheatervoorstelling voor kinderen vanaf vier jaar, waarin live muziek, zelf geschreven liedjes, dans en spel het verhaal vertellen.

Broer, zus en neef ontdekken opa's hoed in een kist vol hoeden. Vervolgens brengen ze het verhaal in beeld hoe opa in zijn jonge jaren, op de boot naar Amerika, zijn hoed verliest. De hoed maakt een reis over de

wereld, komt op de bodem van de oceaan, strandt bij de Vikingen en reist met de wind verder naar Azië, waar hij terechtkomt bij een groep schatzoekers. ‘De hoed heeft een verhaal te vertellen’, roept één van hen. ‘Die gooi je nooit weg. Die hoed hoort in een museum.’

Opa ziet jaren later thuis in de krant een advertentie van het museum met een foto van zijn hoed. Hij besluit de hoed op eigen

houtje terug te halen, maar wordt helaas gevangen genomen. Uiteindelijk krijgt de bewaarster medelijden met hem en snapt dat de hoed van opa is. Opa is zo blij dat hij de bewaarster knuffelt en met haar trouwt.

KINDEREN NEMEN EEN VOORWERP MEE

Na afloop van de voorstelling, gespeeld door Hollandse Kade, gaven de spelers toelichting. Ja, er is een lesbrieff voorhanden, vertelde Marjolein Macrander. ‘Wij gaan er vanuit dat elk voorwerp in en om je huis een verhaal heeft; daarom vragen we de kinderen een voorwerp mee naar school te nemen. Met die voorwerpen richten we een museum in.’

Het voordeel van deze voorstelling, vertelde Job Cornelissen, is dat je niet veel nodig hebt. ‘Een gymzaal is voldoende, al mis je dan wel een beetje de magie van de belichting in een theater.’

‘Een gymzaal is voldoende, al mis je dan wel de magie van de belichting’

MIDDAGSESSIE 7

Schaapwel, een voorstelling van Nat Gras en een introductie Het geluk zit in de beentjes

Peutertheater kan een bijdrage leveren aan culturele socialisatie. Maar wat is goed peutertheater? Patrice Matthee ontwikkelde een analysemodel en legde vervolgens een aantal voorstellingen langs de meetlat.

Voor haar studie algemene cultuurwetenschappen schreef Patrice Matthee een masterthesis, getiteld 'Bij peuters zit het geluk nog in de beentjes'. Daarin gebruikte zij geldende theorieën om een analysemodel op te stellen.

Grof gezegd kan een voorstelling bijdragen aan 'ability' en aan 'scripts'. Onder het eerste valt het ontwikkelen van allerlei vaardigheden en intelligentie. Het tweede omvat zaken die specifiek te maken hebben met cultuurbezoek, zoals het gedrag dat hoort bij een toneelvoorstelling: waar ga je zitten, mag je eten in de zaal?

Om aan deze twee zaken een bijdrage te leveren, vertelde Matthee, moet een voorstelling aan enkele vereisten voldoen. Zo is het belangrijk rekening te houden met de ontwikkelingsfase waarin peuters zitten. 'Een peuter kan zich bijvoorbeeld niet in een ander verplaatsen, maar herkent wel verdriet.' De taalontwikkeling is nog niet heel ver, daarom moeten er ook handelingen zijn en beeld. Ook belangrijk is te bedenken dat voor peuters fantasie en wer-

kelijkheid door elkaar lopen. Goocheltrucs zijn voor peuters geen trucs maar realiteit. Verder moeten de thema's in de voorstelling aansluiten bij de belevingswereld van de kinderen. Er moet een lineaire verhaallijn zijn, met oorzaak en gevolg, concreet gebruik van technische middelen (een lamp is de zon), en een spelmogelijkheid na afloop. Een voorstelling moet bovendien niet langer duren dan een half uur en er moeten momenten zijn van ontlasting (lachen, stampen).

Tijdens de lunchpauze konden deelnemers gebruik maken van een 'spreekuur'. Op de foto Peter Lanting (rechts), directeur van impresariaat Bureau Vanaf 2.

SLOFJES STAAN KLAAR

Vervolgens heeft Matthee observatieschema's ontworpen om kinderen voor, tijdens en direct na de voorstelling te observeren. Wat bleek? De voorstellingen die volgens haar analysemodel het hoogst scoorden, kregen ook de beste ontvangst: de meeste aandacht van de peuters en de meest enthousiaste reacties, zoals klappen en stampen.

Ook de voorstelling 'Schaapwel' van het Belgische gezelschap Nat Gras, die na Matthee's uiteenzetting werd gespeeld, scoorde goed. Er zijn avondrituelen die dicht bij de belevingswereld van kinderen staan, er zijn introductieactiviteiten (slofjes staan klaar in de foyer) en de dansers wijzen de kinderen hun plaats. Dit geeft rust. Verder is er een lineaire verhaallijn die wordt verteld vanuit het perspectief van kinderen.

'Een peuter kan zich niet in een ander verplaatsen, maar herkent wel verdriet'

COLOFON

TEKST: Congreskrant.nl

VORMGEVING: ankerxstrijbos, utrecht

FOTOGRAFIE: Congreskrant.nl, Marie-José Kommers en Jeroen Oerlemans

© Cultuurnetwerk Nederland

